

Folkmusikens hus

bevara, berätta, berika

Per Gudmundson

”Ny musik kräver nya institutioner” skriver Gunno Klingfors i sin spännande och bitvis polemiska bok *retro.nu – Nya perspektiv på musikens historia* (2003). Tillhör folkmusiken verkligen det ”nya” musiklivet? Kan man i institutionens form bidra till utvecklingen av något som under så lång tid utmärkt sig för sin starkt antibyråkratiska tradition, utan att det förstelnar? Folkmusikens hus i Rättvik har sedan idéerna formulerades 1991 arbetat med dessa frågeställningar i uppbyggnadsarbetet.

Idag är folkmusiken både en etikett på en musikrörelse som innefattar en stor och livsviktig amatörrörelse och ett brett musikaliskt genrebegrepp med en ökande professionalisering och en brokig mångfald av musikaliska stilar. Utvecklingen på det konstnärliga och pedagogiska området har varit kraftfull under de senaste decennierna. Idag kan man på goda grunder beskriva folkmusiken som en kreativ del av det moderna svenska musiklivet. Under flera decennier och under knappa omständigheter har den tillsammans med annan musik utvecklats i mellanrummet mellan den kommersiella musikindustrin och de ’tunga’, av västerländsk konstmusik dominerade, statliga musikinstitutionerna.

Folkmusiken rymmer både sociala och musikaliska aspekter som gör den spännande som utgångspunkt för idéutbyte och nyskapande i ett alltmer mångfasetterat och globaliserat musikliv. Detta har ökat behovet av en ny infrastruktur: arrangörer och institutioner som kan möta nya behov samt kanalisera och förstärka den kraft och kreativitet som kommer till uttryck.

På flera håll i landet formas nu idéer för att skapa nätverk och centra med folkmusik och -dans som verksamhetsområde. Detta utgör en intressant grund för både samverkan och profilering. Tillsammans med amatörorganisationer, professionellt musikliv, utbildningar och andra musikinstitutioner på nationell och regional nivå bildar de utgångspunkt för något mycket spännande och kreativt i svenskt musikliv. Det innebär också nya utmaningar

för de äldre institutionerna med ansvar att stödja och utveckla det svenska musiklivet. Utgör dessa framträngande musikformer och deras institutioner hot på grund av begränsade resurser eller spännande nytillskott av kompetens och samarbetsmöjligheter?

Bakgrund och historik

Rötterna till Folkmusikens hus tillblivande finns att söka i Siljansbygdens mer än hundraåriga historia som turistmål. I projekteringsarbetet framkom ofta synpunkter från den lokala spelmansrörelsen som kretsade kring behovet av att presentera musiken och dess historia på egna villkor. Hundra år av exponering i turismens och idag den s.k. besöks-näringens broschyrer och utbudskataloger har presenterat en ytlig, ofta schabloniserad bild av musiken som enkel, godmodig och utan skarpa hörn. Framförallt saknades berättelsen om den historiska bakgrunden, de miljöer och de individuella utövare som skapat förutsättningarna för den rika musiktraditionen.

Denna schablonbild formades av 1800-talets borgerliga kulturelit. De intresserade sig för Dalarna utifrån en romantisk idealbild av en nationell, anonymt och kollektivt skapad folkkultur.

Midsommardans, målning av Anders Zorn 1896–97. Zornsamlingarna, Mora

Folkmusikutövarna idag befinner sig i två parallella musikvärldar. En officiell, där man representerar den förväntade bilden av Dalarna, med folkdräkt på majstångsresning eller i konsert med spelmanslaget på hembygdsgårdens tun. Där presenteras en enkel och okomplicerad musik för turister med blixtrande kameror. En annan värld tar form på småtimmarna på spelmansstämmorna eller hemma i köket hos bästa spelkompisen. Här berättas historier och spelas musik som sällan får ta plats i de massturistiska sammanhangen utan presenteras i mer exklusiv konsertform för de inbitna folkmusikhabituéerna. Naturligtvis kan exklusiviteten ge status, men önskan att nå ut, att bredda och fördjupa bilden av vad folkmusiken har varit och är idag, upplevs ändå som angelägnare. I denna önskan att få berätta sin egen historia uttrycks en av ursprungstankarna kring ett Folkmusikens hus i Rättvik.

En tillkomsthistoria för Folkmusikens hus sammanfattas nedan. Den startar med de mer formulerade projektidéer som börjar ta form under 1980-talet. Innan dess finns en lång förhistoria som sträcker sig tillbaka till 1960-talet där enskilda eldsjälur formulerade idéer kring hur man fysiskt skulle kunna manifestera de lokala musiktraditionerna i Siljansbygden.

1980-tal • *Eldsjälur*

Ordföranden i Dalarnas Spelmansförbund, Erik Moraeus, drev tillsammans med formgivaren Poul Larsen och rättviksspelmannen Sven Erik Swen idén kring ett folkmusikcentrum placerat i Rättviks folkpark. Ritningar presenterades för projektet men planerna läggs på is på grund av upprepade översvämningar i folkparken som omöjliggör vidare utveckling av idéerna.

1990 – 1991 • *Projektbeskrivning*

En arbetsgrupp bildades med representanter från spelmanslagen i Rättviks kommun samt politiker och eldsjälur engagerade i projektidén. 1991 presenterades en projektbeskrivning med verksamhetsbeskrivning, budget och bemanningsplan. Verksamheten skulle omfatta utställningsverksamhet, arkiv och dokumentation, konsertproduktion samt butik och förlag. Projektet är lokalt och fokuserar på folkmusikmiljön i Rättviks kommun. Verksamheten skulle placeras i Karlsvik, där Rättviks spelmanslag vid tidpunkten hade sina lokaler. Projektplanerna presenterades för Rättviks kommun och togs upp för beslut om driftsstöd. Trots stor politisk enighet om projektets kvaliteter och utvecklingsmöjligheter kunde beslut ej tas på grund av den rådande lågkonjunkturen.

1993 • *Föreningen Folkmusikens hus*

En stödförening bildades med syftet att driva frågan vidare och arbeta för ett förverkligande av projektidéerna. Anna Britta Hallblom blev dess ordförande fram till 2003. Då hade idén tagit form och realiserats i en mångfald av verksamheter.

1997 – 2003 • *Förstudie och EU-projekt*

Under hösten 1997 genomfördes en förstudie som resulterade i en EU-ansökan

gällande ett treårigt projekt för att bygga upp ett regionalt folkmusikcentrum i Rättvik. Rättviks kommun avsatte Kyrkskolan, inklusive renovering, för Folkmusikens hus och Kommunala musikskolans verksamhet som medfinansiering i EU-projektet.

Hösten 1999 flyttade verksamheten in i nyrenoverade lokaler i Kyrkskolan och våren 2000 invigdes Folkmusikens hus. Projektet vidgades från att ha varit ett lokalt präglat projekt till att nu omfatta hela länet. Verksamhetsidéerna från den gamla projektbeskrivningen vidareutvecklades. Genom bidrag från Statens kulturråd kunde en avancerad medieverkstad byggas upp i Folkmusikens hus lokaler. Projektet bestod i att bygga upp kompetens och tekniska resurser för att digitalisera analoga ljudinspelningar. Idéer på det pedagogiska området vidareutvecklades och resulterade i nya utbildningar, som beskrivs nedan.

I och med utgången av 2000 avslutades det första EU-projektet. Tiden var dock inte mogen för de offentliga bidragsgivarna att ta ett långsiktigt ansvar för en grundfinansiering av verksamheten. I stället skapades förutsättningar för ytterligare ett treårigt EU-projekt som gav möjlighet att finslipa och befästa de påbörjade aktiviteterna, både organisatoriskt och innehållsligt. En betydelsefull del i detta projekt bestod i att bygga upp samarbeten och nätverk med andra verksamheter inom musiklivet och den regionala besöksnäringen.

Samverkan och nätverk

Folkmusikens hus verksamhet bygger på två viktiga förutsättningar – att samverka och att skapa och dra nytta av kunskap i form av nätverk. Samverkanstanken uttrycks i de projekt och verksamheter som skapas och drivs tillsammans med ideella och professionella organisationer och institutioner. Syftet är bl.a. att erbjuda kompetens och institutionell bas för enskilda och

Folkmusikens hus i Rättvik. Foto Dan Lundberg, Svenskt visarkiv

ideella verksamheter som saknar egna resurser för att driva projekt. Ett exempel är ”ungt-folk.nu” som initierades av Dalarnas spelmansförbund, där Folkmusikens hus bidrog med kunskaper och administrativt stöd i ett tvåårigt projekt finansierat av Framtidens kultur. Syftet var att ge ny kraft åt den barn- och ungdomsverksamhet som drivs av musik- och kulturskolorna

och spelmanslagen. Projektet genomförde en rad mycket uppskattade aktiviteter i form av kurser, barn- och ungdomsspelmansstämmor, studiedagar för musikleärare, konserter och verkstäder tillsammans med professionella musiker. Projektet har utgjort förebild för liknande verksamheter på flera håll i landet. Huset är också fysiskt en resurs för lokala spelmanslag och folkdanslag, som använder lokaler i Folkmusikens hus för möten, arkiv, kurser och övningar.

Nätverkstanken bygger på idén att samla kompetenser och erfarenheter kring ett gemensamt nav, i detta fall folkmusiken och -dansen. Genom att människor med olika kunskaper arbetar tillsammans kring ett gemensamt intresseområde skapas ett omfattande nätverk som erbjuder en omfattande kunskap och erfarenhet. För Folkmusikens hus del handlar det om pedagoger, musiker (professionella och amatörer), musikvetenskaplig kompetens, människor med erfarenhet av arkiv och utställningsverksamhet samt teknisk kompetens på media och IT-området. Dessa delar kan samverka och berika varandra i många olika kombinationer som på sikt kan ge upphov till nya och oväntade idéer och projekt.

Bevara – informationsteknik för folkmusik och folkdans

Den snabba utvecklingen på IT-området kommer också att påverka sådana traditionspräglade verksamheter som folkmusiken och -dansen. Det stigande intresset för folkmusik och ökande krav på att snabbt kunna skaffa sig information skapar nya utmaningar för de institutioner som skall stå för denna kunskap. Folkmusikens hus har startat en rad projekt för att möta dessa behov.

En stor och viktig del av folkmusikens källor utgörs av inspelningar från sekelskiftet och framåt, där livslängden på inspelningarna varierar i hög och ofta oförutsägbart grad. Ett första steg i arbetet med att bevara inspelningarna för framtiden är att överföra dem till digitalt format med hög kvalitet.

Genom ett betydelsefullt ekonomiskt stöd från bl.a. Kulturrådet har Folkmusikens hus kunnat bygga upp kompetens och tekniska resurser som krävs för sådant arbete. Avsikten är att kunna vara en tillgång och samarbetspart även för andra verksamheter med liknande behov. Detta arbete har nu påbörjats och hittills har digitaliseringsarbeten utförts bl.a. åt Nordic Heritage Museum i Seattle, Svenskt visarkiv, Dalarnas museum och Hälsinge låtverkstad.

FIOL-AV (AudioVisual) är ett datoriserat arkivsystem för folkmusik och -dans. Systemet möjliggör presentation av ljudinspelningar, video och arkivhandlingar direkt i datorn genom en koppling mellan en textdatabas och

lagringsenheter för digitalt ljud, bild och video. Systemet har sitt ursprung i norsk folkmusik- och dansarkivmiljö. Sedan 2001 har Folkmusikens hus vidareutvecklat systemet på licens från Norsk Folkemusikksamling, Oslo universitet, och från och med 2003 har Folkmusikens hus kunnat erbjuda programvaran till andra arkiv. I nuläget finns ett tjugotal användare av systemet, främst i Norge men även i Sverige, Finland och USA.

För närvarande pågår arbetet med att göra Dalarnas folkmusikskatt tillgänglig med hjälp av dessa nya arkivverktyg. Genom ett samarbete med Dalarnas museum har dess originalsamlingar digitaliserats och tillgängliggjorts i Folkmusikens hus *Faktarum*. Textdatabasen omfattar idag ca 15 000 avsnitt med katalogiserade låtar, visor och intervjuer i form av inspelningar och uppteckningar. Idag är 4 500 av dessa avsnitt är idag tillgängliga direkt i datorn att se och avlyssna.

Medieverkstaden och FIOL-systemet är naturligtvis viktiga resurser i Folkmusikens hus eget arbete med att bevara och tillgängliggöra i första hand Dalarnas folkmusik- och danstraditioner. Systemen är förutsättningen för den arkivservice som Folkmusikens hus erbjuder i Faktarummet. Här finns fyra arbetsstationer och ett litet bibliotek där man på ett enkelt sätt kan orientera sig i arkivmaterialet och litteraturen. Faktarummet används idag dels av utbildningar på olika nivåer men också i allt högre grad av en folkmusikintresserad allmänhet. Det är glädjande att notera den ökande tillströmning av unga folkmusikutövare som söker nya låtar och visor för den egna repertoaren.

Detta stärker bilden av arkivens dubbla roller, dels som resurser för forskning och utbildning med syftet att belysa historia och samtid. Men också som inspirationskällor både för 'bevarare' och 'förnyare' av traditionen.

Berätta – utbildning och utställning

På Stiernhööksgymnasiet driver Rättviks kommun ett estetiskt program med riksintag med benämningen *Folkmusik med internationell profil*. Förutom musiklektionerna läser man gymnasiets kärnämnen och valbara kurser med möjlighet till vidare studier på universitet och högskolor. Musiken används i undervisningen som betraktelselins för att förstå den egna kulturen och hur den idag samspelar med omvärlden. Utbildningen innehåller många tillfällen till direkta möten med andra kulturer. Programmet projekterades och planerades av Folkmusikens hus i samarbete med Västerås stift.

Folkmusiken hus driver en eftergymnasial folkmusikutbildning i samarbete med Musikkonservatoriet i Falun. Utbildningen är ettårig med möjlighet till förlängning. Den är yrkes- och högskoleförberedande och

vänder sig till folksångare och folkmusiker på fiol och knäppinstrument. På sina huvudinstrument möter eleverna förutom huvudläraren ett antal gästlärare som undervisar på skolan och i hemmiljö.

Folkmusikens hus samverkar också med Högskolan Dalarna som startat musikvetenskaplig grundutbildning (A- och B-kurser). Eleverna gör studiebesök på Folkmusikens hus som inkluderar arkivuppgifter i Faktarummets audiovisuella databas och arbete i instrumentkammaren.

Andra delar av utbildningsverksamheten bedrivs som kortkurser, egenproducerade eller i samverkan med studieförbund och lokala festivalarrangörer.

Folkmusikens hus producerar en fast folkmusikutställning kallad *Tidernas låt*. Den är tänkt att vara ett redskap i det pedagogiska arbetet med folkmusiken och dansen men också vara en resurs som samspelar med den regionala besöksnäringen. Utställningen är tänkt att behandla folkmusiken både som historisk företeelse och som vital och komplex del av dagens musiksamhälle. Den konstnärliga gestaltningen har varit en betydelsefull del i utställningsarbetet. Därför har en rad konstnärer engagerats i arbetet – bl.a. Eva Rahmqvist, Jordi Arkö, Lenny Clarhäll och Bo Jonzon.

Den första delen, *Instrumentkammaren*, invigdes sommaren 2001 och inne-

Instrumentkammaren. Foto Håkan Björklund, Folkmusikens hus

håller 27 folkmusikinstrument, från järnålder till våra dagar. Instrumenten har lånats från Musikmuseet, Dalarnas museum, hembygdsföreningar och privatpersoner. Utställningen utnyttjar modern audiovisuell teknik för att presentera instrument- och musikhistoria. Den har varit betydelsefull i Folkmusikens hus publika och pedagogiska verksamhet. Utställningsarbetet har drivits som ett etappfinansierat projekt. I dagsläget dras riktlinjerna upp för det fortsatta utställningsarbetet.

Den tillfälliga utställningsverksamheten har som syfte att öka kontaktytorna mot andra konstnärliga uttryck och kulturområden. Sedan invigningen av Folkmusikens hus har utställningar med rubriker som "Bror Hjort och musiken", "Peter Dahls Fredmans epistlar", "Pelle Lindström – The Blues-selman" (fotoutställning). Till sommaren 2004 planeras en utställning med namnet "Spelmanskonst", med verk av Ekor Anders Andersson, Björn Ståbi och Henry Wallin samt en fiolutställning i samarbete med Sveriges violinbyggarmästareförening. Till denna utställningsverksamhet kopplas en konsertserie med anknytning till innehålllet.

Receptionen är husets informationscentrum, betydelsefull i arbetet med att hjälpa till med råd, information och vidare kontakter kring Folkmusikens hus arbetsområden. Den inrymmer även en butik med specialisering på folkmusik-cd och litteratur om folkmusik och -dans. Verksamhetens publika högsäsong är sommarhalvåret, när tillresande och besökare av musikfestivalerna är en betydelsefull kärna.

Berika – konserter och evenemang

Längst upp i Folkmusikens hus, i det som tidigare var Kyrkskolans gymnastiksal, inryms idag en samlingssal som brukas för möten, danser och konserter. Den rymmer 150 personer och utgör basen för den konsertverksamhet som Folkmusikens hus bedriver. Konsertutbudet varvar produktioner med turnerande folkmusikgrupper och spelmän med konserter av de olika folkmusikutbildningarna och spelmannslagen i regionen.

Sedan 1998 har en av Sveriges största och äldsta spelmannsstämmor, Bingsjöstämman, drivits i föreningsform med tre parter: Bingsjö by, Dalarnas spelmannsförbund och Folkmusikens hus. I organisationen kring stämman deltar Folkmusikens hus i programarbetet och ansvarar för marknadsföring. Arbetet med stämman har präglats av idéer kring hur man förenar spelmannsstämmans öppna och sociala form med ambitionen att presentera högklassig folkmusik i närkontakt med publiken.

Ett resultat av Kulturrådets utredning av länsmusikverksamheten 2000 gav möjlighet för landstingen att delegera länsmusikuppdrag till institu-

Gruppen Båsk på Folkmusikens hus i Rättvik. Från vänster Jonas Simonsson, Hans Kennemark och Sten Källman

tioner utanför den ordinarie länsmusikorganisationen. Landstinget Dalarna och Kulturrådet har under våren 2004 fattat beslut om bidrag till ett sådant uppdrag för Folkmusikens hus. Det är det första i sitt slag i Sverige och innebär att Folkmusikens hus tilldelas ett länsmusikuppdrag på folk- och världsmusikområdet. Uppdraget innehåller följande delar:

- utveckling av arrangörs- och turnéverksamhet på professionell nivå i länets alla kommuner.
- pedagogisk, arrangörs- och turnésamverkan med angränsande län.
- samverkan med Musik i Dalarna, speciellt "Musik Barn och ungdom".
- främjande av pedagogiska insatser i samarbete med kultur/musikskolor, folkhögskolor, studieförbund och spelmansförbund.
- stimulera intresset för och arbetet med att bevara och utveckla Dalarnas spelmanstraditioner.
- stödja den rika amatörverksamhet som bedrivs av Dalarnas spelmansförbund, spelmanslagen och de kommunala musik/kulturskolornas barn- och ungdomsverksamhet.
- främja mångfald inom folk- och världsmusiken.

Beslutet är en del av det regionala musikplaneringsarbetet kallat "Musikplan Dalarna". Det omfattar Musik i Dalarna, Dalhalla, Musik vid Siljan och

Folkmusikens hus. Syftet är att genom ökad resurstilldelning och samverkan skapa nya förutsättningar för ett rikt musikliv i Dalarna. Omfattningen av tjänsten är planerad till en heltid och uppdraget kan grovt uppdelas i två samverkande delar. En del är tänkt att rikta sig till det rika folkmusikliv som omfattar barn- och ungdomsverksamhet och ideell verksamhet bedriven av föreningsliv och kultur- och musikskolor. Den andra delen syftar till att öka bredden och tillgängligheten i det offentliga konsertutbudet året runt. Tillgången till folk- och världsmusik som offentlig, professionell konsertverksamhet har tidigare varit begränsad till några få intensiva sommarveckor i musikfestivalernas regi.

Ett levande musikliv förutsätter en dialog mellan traditionsbevarande och nyskapande, bred amatörverksamhet och professionalism. Att göra det möjligt för barn, ungdom och vuxna att möta och utöva folk- och världsmusik med bredd och hög kvalitet bidrar till en långsiktig utveckling av ett mångfasetterat musikliv. Det är också en viktig kulturpolitisk fråga med vidare dimensioner. Den handlar om de offentliga kulturinstitutionernas ansvar att möta behov från nya grupper i samhället med annan kulturell bakgrund än den svenska. Detta är inte bara en fråga för storstadsregionerna.

Omvärld

I sin verksamhet befinner sig Folkmusikens hus hela tiden i ett samspel med olika sociala, kulturella och institutionella företeelser i samhället, som bilden visar. Den mest självklara är naturligtvis den folkmusik- och dansmiljö som är en viktig uppdragsgivare och samarbetspart för verksamheten. Detta samspel diskuteras i texten ovan och utelämnas därför här.

Kulturpolitik

En viktig erfarenhet av Folkmusikens hus egen tillblivelsehistoria är de nya möjligheter till dialog med politiker och beslutsfattare som öppnat sig. En erfarenhet som delas av många institutionellt obundna kulturarbetare, eller ideellt verksamma, är hur svårt det är att göra sin röst hörd i viktiga frågor av betydelse för dessa grupper. Kulturpolitiken blir alltför ofta en rundgång av värderingar och ideologier som odlas av företrädare för de manifesta institutionerna och myndigheterna i ett slutet system. Det kortsiktiga syftet blir då att i första hand säkra resurstilldelningen inom systemet.

I arbetet med att skapa ett Folkmusikens hus har projektformen erbjudit en fast institutionell ram som möjliggjort en kontinuerlig dialog med myndigheter, politiker och beslutsfattare på regional och nationell nivå. Detta har gjort det möjligt att fördjupa och bredda diskussionen kring en rad nya

Folkmusik- och dansmiljö

Turism

Media

Kulturpolitik

Folkmusikens hus i dess omvärld

frågor på musik- och kulturområdet som tidigare inte varit synliga. Det har förmodligen också påskyndat genomförandet av förändringar i den regionala musikpolitiken i Dalarna. Landstingets delegerande av ett länsmusikuppdrag till Folkmusikens hus kan ses som ett exempel på detta.

Turism och media

Folkmusiklivet i Dalarna sitter i en ideologisk rävsax. Även om bilden ljusnat något har besöksnäringen fortfarande behov av den schabloniserade bilden av folkmusiken, ofta sammanfattad i begreppet ”knätofs”. Regionalpolitiken, ofta uttryckt på länsstidningarnas debatt- och ledarsidor strävar efter det motsatta, att frammana bilden av Dalarna som en modern och progressiv region, även på kulturområdet. I denna skildring har knätofsen ofta blivit en blytung boja om foten.

Därför är det en iakttagelse värd begrundan att det inte var i Stockholm, Göteborg eller Malmö som globala musiktraditioner och världsmusik introducerades för en bred publik i Norden. Det skedde i Falun på 80-talet, i och med skapandet av Falun Folkmusik Festival, i den region i folkmusiksverige som kanskestarkast förknippats med traditionalism och konservatism. Förklaringen ligger troligen i att de drivande bakom festivalen hade erfarenhet och rötter *både* i en lokal, traditionell folkmusikmiljö och i en folkmusikvåg

med bitvis radikala och internationalistiska förtecken. Det är ett tecken på att svaren på frågor som berör centrum och periferi, identitet och modernitet i ett alltmer globaliserat och mångfasetterat musikliv, är mer komplicerade än vad man i förstone föreställer sig.

Det är i denna diskussion Folkmusikens hus vill vara en aktiv part, tydligt manifesterad i sin verksamhet.